

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.9: 072.4
**THE LAW ENFORCEMENT OFFICERS' ADAPTATION READINESS AND COPING-BEHAVIOR
AT DIFFERENT STAGES OF PROFESSIONAL TRAINING**

Tverdokhliebova N.

Kharkow National University of domestic affairs, Ukraine

**АДАПТАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ І КОПІНГ-ПОВЕДІНКА ПРАВООХОРОНЦІВ НА РІЗНИХ
ЕТАПАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

Твердохлібова Н.Є.

Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна

Abstract

The characteristics of adaptive readiness and person coping-strategies from the overcoming stressful situations and life difficulties point of view are described in the article; the factors influencing the law enforcement officers' value orientations formation, which determine the choice of coping behavior strategy in different spheres of life are determined; the results of the strategies diagnostics and law enforcement officers' coping behavior models at different stages of professional training are presented and analyzed.

Анотація

У статті надана характеристика адаптаційної готовності та копінг-стратегій особистості з точки зору подолання стресових ситуацій та життєвих труднощів; визначено фактори, що впливають на формування ціннісних орієнтацій правоохоронців, що обумовлюють вибір стратегії копінг-поведінки у різних сферах життя; представлено та проаналізовано результати діагностики стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки.

Keywords: *adaptation, adaptation readiness of personality, value-semantic sphere, coping strategies, coping-behavior styles, law enforcement officers.*

Ключові слова: *адаптація, адаптаційна готовність особистості, ціннісно-сміслова сфера, копінг-стратегії, стилі копінг-поведінки, правоохоронці.*

Постановка проблеми. Реалії сучасного світу, що стрімко змінюються, вимагають від особистості правоохоронця мобілізації адаптаційного потенціалу та диференційованого вибору стратегій пристосування до навколишньої дійсності.

Вивчення механізмів подолання працівником поліції стресових, критичних і екстремальних ситуацій є актуальною проблемою. З урахуванням високих соціальних вимог до сучасного правоохоронця все більше актуальними стають дослідження адаптаційних властивостей особистості, адаптаційної готовності з точки зору подолання нею складних або стресових ситуацій, копінг-стратегій. Особливий інтерес становить дослідження динаміки стратегій копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах фахової підготовки.

Стан дослідження проблеми. На сьогодні проблема адаптаційної готовності та копінг-стратегій особистості залишаються провідними в дослідженні вітчизняних та закордонних вчених.

Адаптаційна готовність є регулятором поведінки особистості та необхідною умовою адаптації. Вона дозволяє особистості зберегти свій настрій на пристосування до значущої ситуації (з точки зору реалізації потреб) при розумінні суб'єктом, що вона вирішиться позитивно. Тобто, налаштування особистості на пристосування і прийняття рішення адаптуватися пов'язане з функціонуванням адаптаційної готовності. Р. М. Шаміонов виділяє два рівні

готовності до адаптації: диспозиційні явища на включення в процес адаптації і явища, що відображають суб'єктивні критерії в адаптації [1].

У своїх дослідженнях М. В. Григор'єва розкриває структуру адаптаційної готовності, під якою вона розуміє схильність суб'єкта взаємодії до прийняття, сприйняття динаміки навколишнього середовища, здійснення конкретних дій по встановленню рівноваги між можливостями середовища і вимогами особистості в новій ситуації, що постійно змінюється [2].

Вивчення тільки адаптаційних параметрів особистості й пов'язаних з нею психічних явищ недостатньо для оцінки стану сучасної особистості та її взаємодії в різних ситуаціях і сферах діяльності, прогнозу ймовірних трансформацій. Проблема адаптаційної готовності особистості нерозривно пов'язана з копінг-стратегіями.

Копінг-стратегії визначаються як складові адаптивної поведінки, за допомогою яких особистість прагне впоратися з життєвими труднощами. На думку С.К. Нартова-Бочавер, копінг – це індивідуальний спосіб взаємодії особистості з ситуацією відповідно до її власної логіки, значущості в житті людини і її психологічних можливостей [3]. Застосування певних особистісно і ситуативно-зумовлених копінг-стратегій дозволяє особистості якомога ефективніше адаптуватися до вимог ситуа-

ції, послабити або пом'якшити її, уникнути або звикнути до неї, таким чином погасити вплив стресу на організм.

У своїх дослідженнях Р. Лазарус і С. Фолкман підкреслюють особливу роль когнітивних конструктів, що обумовлюють способи реагування на життєві труднощі. Ефективне опанування важкої ситуації описується вченими як гнучка, активна, усвідомлена і довільна поведінка, що розширює адаптивні можливості індивіда [4]. Розглядаючи різні стратегії копінг-поведінки особистості у важких життєвих ситуаціях, Р. Лазарус виділяє наступні види копінг-механізмів:

1) конструктивні стратегії, які передбачають виражений самоконтроль і планування шляхів розв'язання проблеми;

2) відносно конструктивні моделі, особливе місце серед яких відводиться позитивній переоцінці ситуації та прийняття відповідальності за події, що відбуваються;

3) неконструктивні стратегії – дистанціювання, втеча-уникнення, конфронтація та ін. [5].

Екстремальний характер професійної діяльності правоохоронця обумовлює високий рівень стресу, який призводить до зниження ефективності професійної діяльності. Для успішної професійної діяльності необхідна наявність певних механізмів опанування стрес-факторів [6]. Це висуває підвищені вимоги до копінг-ресурсів особистості, які забезпечують успішність діяльності працівників поліції в екстремальних умовах.

Є.В. Ковтун у своєму дослідженні виділяє три стилі копінг-поведінки, які призводять до успішних результатів у стресових ситуаціях [7]. Перший стиль визначається як «Регулятивний копінг», коли упевнені дії, вступ в соціальний контакт і високий рівень саморегуляції допомагають особистості успішно виконувати поставлені завдання в професійній діяльності. Копінг характеризується сформованістю потреби в усвідомленому плануванні діяльності. При виникненні непередбачених обставин особистість легко перебудовує плани та програми виконавських дій. Якщо отримані результати не узгоджуються з метою, особистість корегує власні дії, адекватно реагує на швидку зміну подій у стресовій ситуації та успішно вирішує поставлену задачу.

Другий стиль позначений як «Авторитарний копінг». Діяльність особистості характеризується екстремальними умовами. Авторитарний стиль реагування на стресові ситуації є найбільш оптимальним для досягнення успішності при виконанні завдання.

Третій стиль позначений автором як «Рациональний копінг». Особистість використовує обережні дії, продумує свою поведінку для розв'язання поставлених задач. Людина здатна розробляти адекватну програму дій для досягнення результатів, які відповідатимуть поставленим цілям, а також виокремлювати найбільш сприятливі умови для досягнення мети. Якщо виникає неузгодженість поставленої мети з отриманими результатами, особистість

здатна своєчасно оцінити цей факт, виявити причини, що призвели до нього, гнучко адаптуватися до нових умов для досягнення поставлених цілей.

Всі виділені автором стилі копінг-поведінки рівнозначні, оскільки всі вони є конструктивними та ведуть до успіху в професійній діяльності, хоча і відрізняються структурною організацією.

Необхідно зазначити, що різноманітність стресогенних ситуацій і факторів, а також індивідуально-психологічні особливості особистості правоохоронців (зокрема розвиток ціннісно-сміслової сфери), обумовлюють різні способи (стратегії та стилі) копінг-поведінки.

Отже, сукупність стратегій копінг-поведінки, їх ціннісно-сміслова обумовленість і спрямованість визначають стиль адаптації особистості.

Мета дослідження: виокремити фактори, що впливають на формування ціннісних орієнтацій правоохоронців у різних сферах життя; діагностувати та проаналізувати особливості стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки як типів реакцій особистості на складні життєві та професійні ситуації.

Виклад основного матеріалу. Перевага вибору тієї чи іншої адаптаційної траєкторії пов'язана зі спрямованістю особистості, її ціннісно-смісловими орієнтаціями, світоглядними установками, характером ставлення до себе та оточення. Стратегії копінг-поведінки також обумовлені розвитком ціннісно-сміслової сфери людини. В контексті цього необхідно зазначити, що професія правоохоронця накладає суттєвий вплив на розвиток його ціннісних орієнтацій. Так, для поліцейських значущими, крім таких термінальних цінностей як здоров'я, любов, щасливе сімейне життя, стають: впевненість в собі, стресостійкість, акуратність, старанність, чесність, відповідальність, терпимість, ефективність у справах, честь і покликання відстоювати інтереси особистості й суспільства. Тобто сучасне розуміння призначення служби в правоохоронних органах виражається в ціннісній категорії сенсу професійної діяльності.

Життєві цінності, проявляючись в цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та інших аспектах свідомості особистості, визначають вибір життєвого шляху, спрямовують поведінку та особистісне просування, самовизначення людини, розвивають її життєвий потенціал в сучасному світі та в майбутньому, а також обумовлюють вибір стратегії копінг-поведінки в складних ситуаціях.

До об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на формування ціннісних орієнтацій правоохоронців у професійній діяльності, можна віднести [8]: трансформацію соціальної структури суспільства; вплив специфічних умов праці (сувора правова та моральна регламентація; жорстка субординація в стосунках, часті структурні зміни, невідповідність напруженості та відповідальності праці рівню оплати); особливості соціально-психологічного клімату підрозділів та корпоративної культури; вплив комунікації та засобів масової інформації.

На різних етапах професійної самореалізації динаміка трансформацій особистісної сфери правоохоронців виявляється у вигляді стійких життєвих стратегій, які забезпечують можливість пережити досвід зв'язків зі світом у контексті професійної діяльності як стійке ставлення, що охоплює суб'єктивне відчуття джерела власного досвіду (відповідальність, виділення значущих професійних перспектив, ухвалення рішення) [9].

У професійній та позаслужбовій сфері життєдіяльності співробітників правоохоронних органів специфіка їх ціннісних орієнтацій визначається наступними факторами: професійною ідентифікацією, обумовленою приналежністю до професійної групи; системою особистісних якостей, що демонструються в професійному та особистому житті; необхідністю дотримання моральних і правових норм поведінки, в тому числі в несподіваних екстремальних ситуаціях і ситуаціях професійного ризику; специфікою спілкування з представниками різних соціальних верств, включаючи членів кримінальних угруповань.

В конфліктних стресових ситуаціях працівник поліції може вживати сукупність стратегій, які зачіпають емоційну, когнітивну і поведінкову сферу її функціонування. Свідомі стратегії щодо реагування на стресові ситуації розглядаються як «копінгові відповіді». Основною метою адаптивної поведінки правоохоронця є встановлення продуктивної взаємодії між ним і суспільством. При цьому обрана ним стратегія в конкретній ситуації не завжди може бути ефективною і не завжди приводить особистість до стану оптимальної адаптованості. Невміння ефективно долати стресові ситуації може приводити до виникнення надзвичайних ситуацій (самогубств, загибелі особового складу, порушення законності) або негативним проявам (міжособистісних конфліктів, дезадаптованим формам поведінки, посттравматичним стресовим розладам, агресивності, алкоголізації тощо).

Вчені роблять спроби виділити критерії ефективності копінга. Однак всі ці спроби не можна назвати однозначно успішними. Проблема полягає в тому, що ефективними можуть бути будь-які спроби впоратися з ситуацією, тому що копінг-поведінка є полідетермінованою. Як детермінанти ефективного копінга можуть виступати: статево-рольові стереотипи, специфіка стресової ситуації, особистісні особливості, наявність-відсутність очікуваної соціальної підтримки, часовий фактор. В основі вивчення ефективного копінга має лежати визнання того, що існують індивідуальні відмінності реакцій на стрес. Одна і та ж сама стресова ситуація може по-різному впливати на різних людей. Адаптована особистість вибирає найбільш ефективний копінг.

У межах цієї статті ми виокремили такі взаємозалежні складові поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронця: адаптаційна готовність особистості (стресостійкість), навички та стилі саморегуляції поведінки (вміння встановлювати, реалізовувати й коригувати взаємовідносини, встановлювати емоційно позитивні контакти, управляти та впливати на поведінку й стосунки, об'єктивність, уважне й тактовне ставлення до колег і громадян, гнучкість і самостійність поведінки), індивідуально-ділові якості (вимогливість, дисциплінованість, ініціативність, організованість, помірна схильність до ризику, рішучість, самокритичність, цілеспрямованість тощо), механізми психологічного захисту та стратегії копінг-поведінки. Більш детально зупинимось на аналізі останньої складової поведінкового компонента, а також на особливостях стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки.

За допомогою особистісного опитувача «SACS» С. Хобфолла ми діагностували особливості стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки як типів реакцій особистості на складні життєві та професійні ситуації. Вибірку дослідження склали 257 правоохоронців, які були поділені на чотири групи: 1 група – курсанти 1 курсу факультету №3 ХНУВС (n = 75), 2 група – курсанти 2 курсу факультету № 3 ХНУВС (n = 80), 3 група – курсанти 3 курсу факультету № 3 ХНУВС (n = 77), 4 група – слухачі магістратури факультету № 3 ХНУВС (n = 25).

Результати емпіричного дослідження показали, що у складних життєвих ситуаціях для першокурсників є характерним вступати у контакт для сумісного з іншими прийняття рішення. Попри це, першокурсники здатні взяти на себе відповідальність і самостійно розв'язувати проблеми, хоча ще потребують підтримки оточення. Другокурсники прагнуть до спільної діяльності для досягнення цілей, що збігаються й уникнення ризику невдачі шляхом тривалого аналізу варіантів рішення та можливих наслідків, вони схильні до перестраховки й обережних дій. Третьокурсники шукають підтримку з боку оточення (сім'ї, друзів, колег), проявляють уміння вирішувати проблемні, важкі ситуації спільно з іншими людьми, здатні до співпраці й поведінки, що поєднує внутрішню силу та ввічливість до оточення. Слухачі магістратури використовують практично однаковий із третьокурсниками набір моделей копінг-поведінки: пошук соціальної підтримки та взаємодію з людьми. Однак вони більш схильні до обережних дій і виважених рішень, ніж третьокурсники [10].

В ході дослідження ми визначили загальний індекс конструктивності стратегій копінг-поведінки (див. рис. 1).

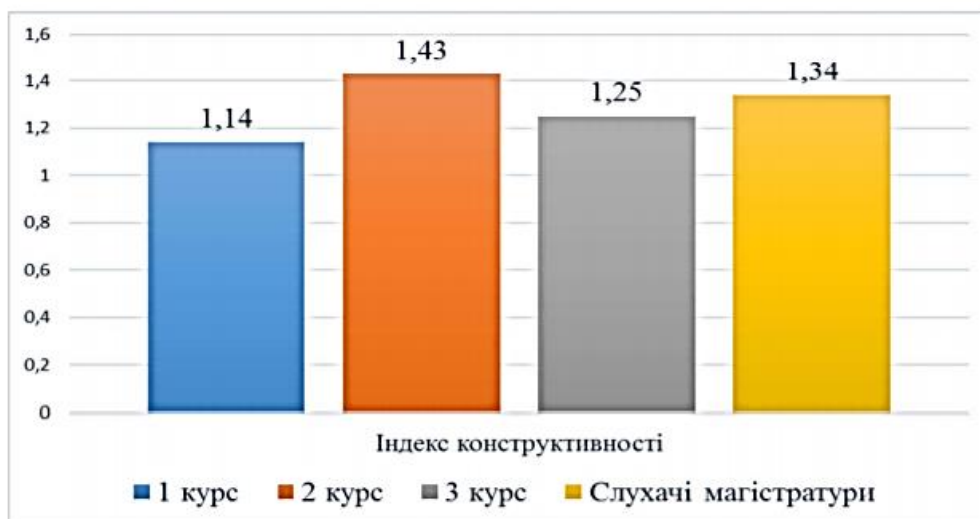

Рисунок 1 – Індекс конструктивності стратегій копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах фахової підготовки (x_{cp})

У першокурсників показник цього індексу має найменше значення ($x_{cp} = 1,14$), але відповідає середньому рівню конструктивності. Цікавим є той факт, що у другокурсників цей показник є найвищим ($x_{cp} = 1,43$) і, відповідно, має високий індекс. У третьокурсників ($x_{cp} = 1,25$) і слухачів магістратури ($x_{cp} = 1,34$) показники також відповідають високому рівню конструктивності використання копінг-стратегій поведінки.

На підставі таких даних можна дати сприятливий прогноз щодо подальшого розвитку стресостійкості й використання продуктивних стратегій копінг-поведінки у професійній діяльності правоохоронця.

Висновки. Специфіка ціннісних орієнтацій сучасних правоохоронців повинна бути виражена у високоморальному призначенні професійної діяльності та пов'язана з обов'язком і відповідальністю, честю і покликанням відстоювати інтереси особистості й суспільства з охорони правопорядку. Ціннісно-смілова сфера особистості обумовлює процеси адаптаційної готовності працівників поліції до жорстких вимог соціального та професійного середовища. Аналіз адаптаційної готовності працівників поліції до виконання професійної діяльності в конфліктних або стресових ситуаціях, а також діагностика стратегій і моделей копінг-поведінки правоохоронців на різних етапах професійної підготовки не вичерпують усіх аспектів поставленої в дослідженні проблеми. Видається цікавим розробка комплексних програм, спрямованих на корекцію життєвих цінностей і орієнтирів правоохоронців, а також формування ефективних стратегій і способів копінг-поведінки для успішної взаємодії з соціальною дійсністю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шамяонов Р.М. Структура адаптационной готовности личности. Изв. Саратов. ун-та. Новая сер.

Сер. Философия. Психология. Педагогика. 2016. Т. 16. № 4. С. 454–458.

2. Григорьева М.В. Адаптационная готовность личности в условиях неопределенности. Социальный мир человека. Человек и мир: мирозидание, конфликт и медиация в интеркультурном мире. Сер. Язык социального : сб. материалов VI Межд. научн.-практ. конф., 2016. С. 275–277.

3. Нартова-Бочавер С.К. «Coping behavior» в системе понятий психологии личности. Психологический журнал. 1997. Т. 18. № 5. С. 20–30.

4. Lazarus R. S. Patterns of adjustment. New York, 1976. 680 p.

5. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, appraisal and coping. N.Y., Springer, 1988. 463 p.

6. Бодров В.А. Проблема совладания со стрессом. Психологический журнал. 2006. Т. 27. № 1. С. 122–133; № 2. С. 113–123; № 3. С. 106–116.

7. Ковтун Е.В. Копинг-поведение как ресурс успешной деятельности в экстремальных условиях (на примере руководителей тушения пожара). Ресурсы и антиресурсы личности в современных копинг-исследованиях : материалы Всероссийской научн.-практ. конф. с межд. участием. Омск, 2012. С.134–137.

8. Богатырев И. Д. Психолого-акмеологические особенности ценностных ориентаций сотрудников правоохранительных органов : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13. Москва, 2013. 143 с.

9. Твердохлебова Н.С. Трансформації ціннісно-смілової сфери правоохоронців на етапі навчання у зв'язі специфічними умовами навчання. Вісник Національного університету оборони України. 36-к наук. праць. К.: НУОУ, 2018. Вип. 2 (50). 155 с. С. 112–118.

10. Твердохлебова Н.С. Особистісні трансформації складових поведінкового компонента професійної діяльності правоохоронців. Право і безпека. 2018. №3 (70). С. 71–75.